

מדור האמהות ועד היום - שני עשורים של עשייה פמיניסטית מזרחית

— שולה קשת (קשי)

שני עשורים חלפו מאז הוקמה תנועת "אחותי - למען נשים בישראל", עשורים של עשייה משמעותית ופורצת דרך. אלא שהתנועה לא קמה בחלל ריק. להקמתה קדמו עשורים רבים של עשייה פמיניסטית מזרחית שהתוותה את הדרך, סימנה את האידאולוגיה, גיבשה את תפיסת העולם המחויבת לעשייה והרימה על נס את הסולידריות החברתית, שלימים תתמצה במילה: "אחיות". דמויותיהן של האמהות הרוחניות שלנו נצברו בתודעה הפרטית והקולקטיבית שלנו ומאירות את דרכנו מאז ולעולם.

במפגשים הרבים שאנחנו מקיימות עם קבוצות מגוונות של אנשים ברחבי הארץ, רבות מהמשתתפות מציגות את האמהות הפרטיות שלהן כמודל לפמיניזם מזרחי. כמותן, גם אני רואה בסבתי חנה קלתי (יעקובוב)¹ ז"ל ובאמי מזל קשי ז"ל השראה להתפתחות שלי מגיל צעיר כפמיניסטית מזרחית.

סבתי חנה הקימה עוד בשנות החמישים של המאה שעברה, יחד עם חברתה בת שבע גדליהו ז"ל, את "בית האמהות"² של קהילת אנוסי משה, איראן. אליהן הצטרפו עשרות מתנדבות בנות הקהילה. הן הקימו עמותה, גייסו כספים מחברות ומחברי הקהילה המשדהית בארץ ובחו"ל, הקימו קרן הלוואות ללא ריבית לנזקקות ונוקקים ורכשו שלושה מבנים סמוכים בשכונת שבזי בדרום תל אביב, שם הקימו את "בית האמהות".

"בית האמהות" שימש בית לנשים זקנות, עריריות ועניות במשך למעלה מארבעה עשורים. אמי התנדבה בבית הקהילתי הזה שנים רבות כאחות, ונהגה לקחת אותי איתה לשם. שהייה בחברת הנשים העוצמתיות שפגשתי שם, עניות בעצמן אך עמלות יום ולילה למען אחיותיהן בקהילה, הייתה חוויה מכוונת ואדירה. נשים אלה שהקימו למען קהילה גדולה של נשים בית לחיות בו, לאכול בו, להיפגש בחצר המשותפת, לחוות את התרבות המשותפת, לטייל ברחבי הארץ, הן במידה רבה הנשים שנטעו בי את זרעי הפמיניזם המזרחי, הרואה בנשים הזקנות מרכז הקהילה, בניגוד לזרמים מודרניים של הפמיניזם שחוטאים בגילנות.³

הקרבה בין שני הבתים המכריעים בחיי, "בית האמהות" של ילדותי ו"בית אחותי" של חיי הבוגרים, היא אם כן לא רק גיאוגרפית. היא גם מידת הקרבה בין הנשים האמיצות והדעתניות שהן האמהות שלי ובין דור שלם של פעילות פמיניסטיות מזרחיות, האחיות שלי.

גיליון חגיגי זה, הרואה אור במלאות שני עשורים לתנועת "אחותי" ובפתחו של העשור השלישי הבא עלינו לטובה, הוא גם הזדמנות לסיכום ביניים אופטימי. הגיליון נותן את הבמה כולה לאמהות ולאחיות שלנו, אלה המופרות פחות לציבור הרחב לצד

נשות בית האמהות בטיול בכותל. שנות ה-50 של המאה העשרים. צלם לא ידוע

7

אלה המופרות יותר, שכולן יחד עיצבו ומעצבות הלכה למעשה את ההיסטוריה התוססת של הפמיניזם המזרחי בישראל. בתמונה הקבוצתית המדומיינת שלהן, תעמודנה בשורה אחת וכתף אל כתף רונית אלקבץ, שניהנה כנשיאת תנועת אחותי; ד"ר ויקי שירן, פרופ' הנרייט דהאן כלב וד"ר לשם כבוד אסתר עילם, שלושתן ממייסדות תנועת אחותי; אורנה זקן הלר ואילנה בקאל, שכיהנו בתפקיד המנכ"ליות הראשונות של התנועה; פרופ' אלה שוחט; תקוה לוי מארגון "הל"ה - למען החינוך בשכונות ובעירות הפיתוח"; ז'קלין כהנוב; פרופ' חביבה פדיה; אילנה שמאי ועוד רבות וטובות.

תקצר היריעה מלסקור בגיליון אחד, אולי גם לא בכמה גיליונות, את גלגולי המאבק הפמיניסטי המזרחי לייצוג שוויוני ועצמי, ואת הישגיו המרשימים בשני העשורים האחרונים, אבל אפשר בהחלט לציין כמה עקרונות ששימשו נר לרגלינו למן ההתחלה ועד היום. הדבר הראשון שעשו פמיניסטיות מזרחיות היה לפרק את המושג הכוללני "פמיניזם ישראלי" ולהרכיב אותו מחדש כ"פמיניזם מזרחי", "פמיניזם פלסטיני", "פמיניזם אשכנזי", "פמיניזם להטב"י". התעקשנו על חשיבות הפמיניזמים הפרטיקולריים, כי לתפיסתנו, הצלחה במאבק פמיניסטי כזה או אחר זקוקה למילים חדשות במילון הפמיניסטי הדומיננטי, שמתארות מציאויות חיים שונות, למשל, של נשים מהפריפריה הגיאוגרפית-פוליטית-כלכלית-חברתית בישראל.

את הדקויות האלה הטמענו בציבוריות הישראלית.

למן ההתחלה הכרנו בחשיבותו המכרעת של איחוד כוחות, ולקחנו חלק

בהתארגנויות שונות, שאת הקמת חלקן אף יזמנו. עם היווסדה של התנועה, הקמנו את "קואליציית שנת הפועלת", ואחר כך את "קואליציית לבי במזרח", את קואליציית "סחר הגון", וזו את קואליציית "שותפות", את התארגנות "הלא נחמדות-לא נחמדים", את התארגנות "כוח לקהילה", את "מטה המאבק נגד גזענות", את "הקואליציה נגד סחר בנשים", את "פורום הדיור הציבורי", את קואליציית "1325" ואלה רק חלק מכל הפעילויות המשותפות שלנו עם גופים אחרים. רשימת השותפות למהפך ארוכה ומגוונת, מהפכנית ומרתקת. היא כוללת את קבוצת הנשים המזרחיות, את נשות ארגון "הילה" - למען החינוך בשכונות ובעיריות הפיתוח, את נשות "הקשת הדמוקרטית המזרחית", את קבוצת האמניות המזרחיות, ונשים רבות נוספות שאינן חלק מארגון כלשהו אלא פעילות בזכות עצמן. מאפיין נוסף של פעילות תנועת אחותי למן ההתחלה ועד היום הוא התבססותה האיתנה בשדה התיאוריה הביקורתית וההגות לצד אקטיביזם ועשייה רציפה בשטח. אפשר לתמצת זאת בקריאה "נעשה ונשמיע"

נעשה ונשמיע - ייחודה של תנועת אחותי ופעילותה⁵

אופייה הייחודי של התנועה הוא במחויבותה לאג'נדה פמיניסטית רב-אתנית ורב-לאומית. מאז הקמתה בשנת 2000, עמדה התנועה על חשיבותן של קטגוריות כגון זהות, לאומיות, אתניות ומגדריות, בטענה שהן עקרוניות לשיוך המעמדי ולניידות החברתית. מצד ה"נשמיע", השיח והפרקטיקה שתנועת "אחותי" - למען נשים בישראל" פועלת לקידום הוא זה של פמיניזם הצטלבותי, ובחינתו במישור הכלכלי, החברתי, הפוליטי והתרבותי בישראל. בחרנו לפעול בכמה מרחבי פעולה משיקים עיקריים: צדק כלכלי- פמיניסטי-חברתי, צדק חלוקתי בתרבות ובחינוך, הגנה על זכויות אדם ואישה, מאבק בגזענות ובסקסיזם, מאבק נגד אלימות כלפי נשים, צדק חברתי בדיור וברווחה, קידום חברה משותפת.

תנועת "אחותי" - למען נשים בישראל" שמה לה למטרה גם להנכיח, לקדם וליצור סדר יום פוליטי ציבורי המושתת על ערכיו העקרוניים של הפמיניזם המזרחי. ואכן, מאז הקמתה, שינתה תנועת אחותי את השיח הדומיננטי שהיה שגור בשדה הפמיניסטי, ונשים רבות, שעד להקמתה של התנועה היו "שקופות" ונסתרות מן העין הציבורית ההגמונית, מקבלות כיום נראות ונוכחות, ובתור שכאלה, יש להן יכולת להשפיע באופן ישיר על מציאות חיהן בפרט ועל המציאות בישראל בכלל. את כל זה אנחנו עושות באמצעות הכלאת מודעות, השכלה, חוגים, פרויקטים בתחומי התרבות, התעסוקה, הכלכלה, הדיור, ועוד.

בית אחותי

בשנת 2005 קבענו את משכנה החדש של תנועת אחותי בשכונת נווה שאנן בדרום תל אביב. עד אז, שכנה התנועה בחלל קטן במרתף במרכז תל אביב (רחוב מאפו), שאותו שכרה מ"הקשת הדמוקרטית המזרחית". היה לנו ברור שמקומנו בקרב אחיותינו ואחינו והיכן שבאמת צריכות אותנו, והקמנו לנו בית משלנו בדרום העיר. ברבות השנים הפך בית אחותי למרכז קהילתי רב-תרבותי פמיניסטי רחש פעילויות: קורסים,

סדנאות ומפגשים לקהל הרחב ולתושבות ותושבי השכונה בפרט בנושאים חברתיים, אקטיביזם, ותרבות. ראויות לציון סדרת המפגשים "שופטים בקהילה - בדלתיים פתוחות" עם שופטות ושופטים בפילוט משותף עם השופט עידו דרויאן ורועי פביאן (2016-2015), סדרת מפגשים בנושא ג'נטריפיקציה (2016-2017), קורסים ומפגשים לאורך כל השנה בנושאים של פמיניזם מזרחי, קורת גג, אקטיביזם, הקמת המדרסה הפמיניסטית המזרחית בשיתוף עם "בית משלנו" והפורום הפמיניסטי במכללה האקדמית ספיר, קורס "המאבק על הדיור הציבורי" בשיתוף עם ה"לא נחמדות-לא נחמדים" (2015) ועוד.

הבית משמש גם כגלריה שבה נערכים תערוכות, הקרנות סרטים ומפגשים עם יוצרות ויוצרים בתחומי התרבות השונים; הספרייה הפמיניסטית ההולכת וגדלה שלנו נגישה לכולן; תחת קורת הגג של בית אחותי ניתן סיוע פרטני ויעוץ משפטי להנגשת זכויות; זהו מרחב בטוח ומקום מפגש לנשים זקנות, חסרות בית ותושבות מקבוצות מוחלשות; בסדר היום הקבוע סיורים והרצאות לקבוצות מהארץ ומחו"ל בנושאי פמיניזם מזרחי, בניית חברה משותפת, מאבק בגזענות; וכשצריך, חלוקת מארזי מזון ובגדים, ועוד.

מפגש בבית אחותי לרגל זכייתו של המשורר ארז ביטון בפרס ישראל, 2015. צילום: שלומית כרמלי

אחותי סחר הוגן וכלכלה פמיניסטית

מתוך תפיסת עולם הרואה בצדק הכלכלי-חברתי מסד הכרחי לבניית חברה צודקת, רב-תרבותית ושוויונית לכלל תושבותיה ותושביה, פועלת תנועת אחותי מאז הקמתה להעלאת נושא הצדק הכלכלי-חברתי לסדר היום הפמיניסטי והציבורי בישראל, ובמקביל, יוזמת פרויקטים חדשניים וייחודיים בתחום החברתי-כלכלי שעד להקמת התנועה נחשבו לשוליים עד שקופים בשדה הפמיניסטי ובחברה בכלל.

פעילות תנועת אחותי בתחומים אלה כוללת הקמת לובי בכנסת ובממשלה, שמטרתו לקדם שינוי מדיניות בתחום התעסוקה ולשפר את התנאים המוסדיים והפיננסיים, כך שיאפשרו לנשים רבות יותר להגיע לעצמאות כלכלית. ההתמקדות בקידום יוזמות ובסיוע לנשים להשיג עצמאות כלכלית אינה נובעת מאידיאליזציה של חיי העצמאית בישראל או של השוק החופשי, אלא בראש ובראשונה כמענה לשוק התעסוקה הישראלי, שבו יותר ויותר שכירות המועסקות במשרה מלאה לא מצליחות להתפרנס בכבוד ולפרוץ את מעגל העוני.

אנחנו לא רק מחכות לשינויים שיבואו מלמעלה, אלא פועלות ללא הרף למען כלכלה פמיניסטית הצומחת מלמטה כבר שני עשורים. הפעילות שלנו כוללת שתדלנות ברמה הארצית והמקומית לעידוד פתיחת עסקים וערים וקטנים, שותפות בהקמת השדולה לעסקים קטנים ובינוניים בכנסת (2017), ריכוז מידע והנגשתו למבקשות לעשות הסבה למעמד של עצמאית, כולל חוברת מידע לעצמאיות בעברית ובערבית (בשיתוף עם קואליציית שותפות ואיתך מעאכני), קורסי הכשרה מקיפים לנשים בכמה מוקדים בישראל, ליווי הנשים היוזמות בחודשי ההרצה הראשונים של פעילותן, ייצור מרחב למידה קולקטיבי ומתן כלים בסיסיים בחשבונאות ובמנהל עסקים שהכרחיים להצלחת עסק זעיר, וכן סמינרי סופשבוע ללמידה הדדית של נשים. הפעולות האלה, ההלכה והמעשה השלובים זה בזה שאנו נוקטות, משפיעות זו על זו, מזינות זו את זו ומשנות יחדיו את המציאות.

כחלק מההתעצמות הכלכלית שאנחנו שואפות להעניק לנשים, אנחנו מפעילות כמה פרויקטים נוספים בתחום זה: "אחותי - סחר הוגן", פרויקט שמטרתו לשנות את תרבות הצריכה הישראלית ואת האופן שבו הציבור הישראלי צורך כיום מוצרים שונים, לקדם פרנסה בכבוד לנשים החיות בעוני ולמנף את תוצרתן של קבוצות נשים יזמיות מהפריפריה החברתית והכלכלית בישראל למען פרנסתן ותוך שמירה על עקרונות הסחר ההוגן. זה המקום לציין שתנועת אחותי חברה בארגון הסחר ההוגן הבינלאומי (WFTO - World Fair Trade Organization). בשנת 2009 הקימה התנועה את "אחותי - חנות סחר הוגן" ו"אחותי - חנות סחר הוגן און ליין",⁶ חנויות המשמשות מרכז למכירת המוצרים למאות נשים.

התנועה שותפה גם בהקמה ובפיתוח קידום סחר הוגן בישראל - קואליציה ארצית של ארגונים, רשויות ועסקים לקידום סחר הוגן בישראל, בין היתר באמצעות הקמת ערי סחר הוגן בדומה למודל קיים בחו"ל. בשנת 2019, התחלנו בפילוט בשיתוף עם עיריית חיפה שנועד לקדם את העיר חיפה כעיר סחר הוגן ראשונה בישראל; ועוד בשנת 2006, הקמנו את מרכז אהטה (אחותי באמהרית), המשמש כמרחב תעסוקתי

סמינר מנהיגות בנווה שלום, 2016

מפגש נשים יזמיות, גלריית ברבור ירושלים, 2006

ותרבותי לנשים יוצאות אתיופיה בקריית גת, במטרה לסייע להן להפוך לעצמאיות כלכלית, לחשוף את מורשתן התרבותית ולהתמקצע בתחומי הכלכלה וניהול עסקיהן.⁷

אחותי חנות סחר הוגן. צילום: בר אילון

© Shlomit Carmel

באירוע של הקרנת הסרט "גט" בקולנוע לב מטעם תנועת אחותי.
מימין לשמאל: כרמן אלמקייס עמוס, זהבה אקנין, רונית אלקבץ, שולה קשת
צילום: שלומית כרמלי

12

13

אקטיביזם ופעולות מחאה

כתנועת שטח הדוגלת באקטיביזם ציבורי ובקידום צדק חברתי מתוך הכרה בצורך ליצור נוכחות והשפעה על הציבור ועל מקבלי ומקבלות ההחלטות, מקדמת תנועת אחותי, בין השאר, מאבקים ציבוריים ומשפטיים ארוכים לפינוי התחנה המרכזית החדשה, לשיקום השכונות, לקידום הדיור הציבורי ולמאבק בעוני במסגרת התארגנות ה"לא נחמדות-לא נחמדים"; פעילות להכרה בזכויותיהם של תושבות ותושבים לדיור ונגד פינוי בשכונות אבו כביה, גבעת עמל, כפר שלם, ועוד; פעילות במסגרת כוח לקהילה - התארגנות משותפת של תושבות ותושבי השכונות הדרומיות של תל אביב-יפו המאגדת אוכלוסיות ותיקות, חדשות, מבקשות מקלט ומגרות עבודה, ופועלת למען עתיד השכונה ותושביה, ולבניית סולידריות ושיתופי פעולה בין הקהילות השונות. הפעילות כוללת מאבקים למען זכויות התושבים הוותיקים לנוכח תהליכי הג'נטריפיקציה הכוחניים, בכלל זה מאבקי תושבות ותושבים נגד גירוש, נגד עקירתם מביתם או דחיקתם משכונות מגוריהם, ובעד שיקום חסרות וחסרי בית ושורדות זנות ומציאת פתרונות התואמים את צורכיהן בתוך הקהילה.

ביולי 2011, עלתה שאלת הייצוג במלוא חריפותה כאשר התברר כי מנהיגות מחאת רוטשילד אינה מייצגת את הבעיות של השכונות שחוות מצוקה כלכלית וחברתית חריפה, והקמנו בגינת הקווקזים שברחוב לווינסקי מאהל מחאה עצמאי שזכה לכינוי המוצדק "שאגת הדרום".

ב-2018, הובלנו את המאבק נגד גירוש מבקשות ומבקשי המקלט ויזמנו את הקמפיין שהפך מטבע לשון "דרום תל אביב נגד הגירוש", והצלחנו למנוע במסגרתו את הגירוש (בהובלת התארגנות "כוח לקהילה" ובשיתוף עם ארגון מבקשי המקלט מאריתריאה, מרכז נשים אריתראיות", "עומדים ביחד", ספריית לוינסקי, "סטודנטיות.ים נגד הגירוש" ועוד). הצטרפנו לעתירה נגד חוק הפיקדון כירידות בית המשפט (שלאחרונה התבטל בעקבות פסיקה של בית המשפט העליון). תמכנו וסייענו במאבק נגד גירוש הקהילה הקונגולזית בהובלת מריה ג'וזה קונגה מוקני ובמאבק נגד גירוש הילדות והילדים של קהילת מהגרות העבודה בהובלת ארגון UCI (2019-2020). הצלחנו למנוע, לאחר מאבק ממושך, את הריסת גינת הקווקזים בדרום תל אביב (בשיתוף "כוח לקהילה", סיעת "אנחנו העיר" וארגון "במקום"). במאי 2020 פרסמנו תוכנית מפורטת לפיתוח מכיל בדרום תל אביב בשיתוף עם מרכז הגר למחקר ופיתוח דיור חברתי באוניברסיטת תל אביב. התוכנית מבוססת על סדרת מפגשים עם תושבות ותושבי השכונות עם מומחיות ים ומכסה היבטים פיזיים, חברתיים וסביבתיים של החיים בדרום העיר. אנו מובילות את המאבק נגד אפליה גילנית בדיור בר השגה בתל אביב-יפו ולאחרונה הגשנו עתירה יחד עם האגודה לזכויות האזרח בישראל.

במסגרת פעילויות אלה ורבות אחרות, יזמנו עצומות ופרסמנו דו"חות וניירות עמדה. הינה כמה דוגמאות מייצגות: תלונה למבקר המדינה נגד האוניברסיטאות בארץ, עקב הדרת סגל בכיר מזרחי ופלסטיני, בייחוד נשים, מהמחלקות לאנתרופולוגיה (2004),⁸ "מי מרוויח מגזענות וסקסיוזם בחברה האזרחית?" (2011-2013); דו"ח על גזענות וסקסיוזם במערכת החינוך בישראל (2014-2016) במסגרת הפרויקט "שחור על

הכגנה נגד הגירוש, לוינסקי דרום ת"א, פברואר 2018. צילום: אורן זיו

צעדת הנשים נגד הגירוש בעד דרום תל אביב, יום האישה הבינלאומי, מרץ 2018

לבן"; עסק משלה - עידוד עסקים קטנים בבעלות נשים בישראל ובמדינות המפותחות, מה נעשה ומה נדרש עוד לעשות בשיתוף עם מרכז אדווה וקואליציית שותפות (2016); נשים מקהילות מודרות - אפליה מצטלבת בשוק העבודה בישראל (2018); נייר עמדה בנוגע למצב בשטח עם כניסתו לתוקף של חוק צריכת הזנות בשיתוף עם "ארגמן" - נשים עובדות, טרנסיות ו"מעברים - שינוי בר קיימא לקהילה הטרנסית" (2020).
זאת ועוד: היינו הראשונות לפעול נגד אלימות משטרתית ואף פרסמנו המלצות למיגור אלימות משטרתית נגד נשים פעילות למען זכויות אדם שהתגבשו בעקבות סדרת מפגשים שקיימנו בנושא; גיבשנו קואליציות של ארגונים ו/או חברות. י כנסת להגשת בג"צ בנושאים שונים (פינוי אבו כביר, מניעת גירוש אמהות מהגרות עבודה וילדיהן, בשיתוף עם ארגון UCI, קיצור הסכם הפעלת התחנה המרכזית החדשה בשיתוף כוח לקהילה, ועד שכונת נווה שאנן והאגודה לזכויות האזרח, ועוד). יזמנו הצעות חוק (למשל, הצעת חוק להגנה על שוכרות. י דירות בעת משבר הקורונה, הצעות חוק למניעת אלימות כלפי נשים ועוד). מיום היווסדה של תנועת אחותי ועד היום, יזמנו והובלנו מחאות, הפגנות וצעדות נגד אלימות כלפי נשים במסגרת שותפויות עם ארגוני הנשים ברחבי הארץ.

17

הפגנה לפינוי התחנה המרכזית החדשה, אפריל 2018

מאהל שאגת הדרום, הגינה בלוינסקי, 2011. צילום: אורן זיו

16

מחאה נגד רצח נשים, פעולה במרחב הציבורי, 2016

צעדה ועצרת נגד רצח נשים, דצמבר 2019

18

19

צדק חלוקתי בתרבות ובחינוך

אחד מאפיקי הפעילות שלנו הוא למען קידום צדק חלוקתי בתרבות ובחינוך. לתפיסתנו, הוא כולל גם קידום התרבויות המזרחית, האתיופית והפלסטינית בישראל. אנחנו תובעות תמיכה ביצירה מקורית, הנגשת תרבות ואמנות לקבוצות מודרות, מחקרים על שדה התרבות ופעולות לשינוי המדיניות במסגרת קואליציית לבי במזרח - להקצאה שוויונית של משאבי התרבות והחינוך בישראל. הפעילות כוללת כתיבת דו"חות המשקפים את אי השוויון בחלוקת משאבי התרבות והחינוך בישראל. דוחות "לבי במזרח" חשפו חלוקה מעוותת ובלתי צודקת של תקציבי תרבות, וכן חלוקת פרסים ומלגות בתרבות. הם כוללים גם המלצות לתיקון המצב והעדפה מתקנת לקבוצות מודרות בשולי התרבות הישראלית. כיום ניתן לומר בצניעות שהפעילות הזאת תרמה לשינוי מפת חלוקת תקציבי התרבות במדינת ישראל וכן לשינוי ייצוג האוכלוסיות המודרות במועצה העליונה לתרבות ובועדות התמיכה של מנהל תרבות.

בנוסף לכך, קידמנו מאבק על ייצוג של נשים מקהילות מגוונות על שטרי הכסף, פעילות גרילה בנושא של שמות בשלטי הרחובות, מחאה ומאבק נגד גזענות במערכת החינוך, לרבות מחאה נגד הגזענות בבית הספר "בית יעקב" בעמנואל, הובלת המאבק לשינוי תוכניות הלימוד במדעי הרוח, במדעי החברה ובאמנויות במערכת החינוך. אירועי הפקת אירועי תרבות היא גם חלק בלתי נפרד מפעילות התנועה שבשגרה. אירועי התרבות כוללים מסיבות רחוב והפקות גדולות יותר של פסטיבלים, בראשם פסטיבל לבי במזרח, פסטיבל קסטת הזהב, הענקת אותות הוקרה של קואליציית "לבי במזרח" ליוצרות ויוצרים. אות ההוקרה בא להעניק הכרה לדמויות מרכזיות ומחוללות שינוי מקיף בחברה הישראלית, ולתת תוקף ציבורי לתרומתן של דמויות אלה לקידום של ערכים של צדק חברתי, שוויון, פמיניזם ורב-תרבותיות. מאז 2012, התנועה מפיקה אירועי הלילה השחור - אירוע תרבות ומחאה המתקיים במקביל לאירועי הלילה הלבן הנחגגים ברחבי העיר. באירוע הלילה השחור הראשון השתתפו ונפגשו לראשונה משוררות ומשוררים נפלאים, שלאחר מכן ייסדו את קבוצת ערספואטיקה שאירועיה התקיימו במתכונת דומה לאירועי הלילה השחור.

הוצאת "אחותי"

אחת האסטרטגיות החשובות של תנועת אחותי היא הפצת ידע, שלרוב אינו מוצא את דרכו ללב הקאנון הישראלי. בהוצאתה את הפמיניזם מאולמות ההרצאות בקמפוסים או מאסופות המאמרים עתירי הו'רגון ושיקועו בשפות ומציאויות החיים הקונקריות של נשים מהפריפריה בישראל, תנועת אחותי לא רק מפרקת את המונופול של נשים הגמוניות על השיח הפמיניסטי בישראל, אלא גם יוצרת מסד חדש לשינוי חברתי-כלכלי, פוליטי ותרבותי מקיף בישראל. החיוניות החדשה שלה זוכה המחשבה הפמיניסטית של נשים ממגוון רקעים סוציו-אקונומיים ופוליטיים, שפות, קבוצות התייחסות, גילים ורמות השכלה היא עדות ניצחת לערך העצום הטמון בגישת הדמוקרטיזציה של הידע, שהיא אחד מיסודות התנועה. הגישה הזאת היא מה שהנחה אותנו לפתח ערוץ להפצת ידע משלנו ולהקים

להקת סיסטם עאלי, פסטיבל לבי במזרח, 2020. צילום: יותם רוני

נאהד סכיס, קבלת אות ההוקרה לבי במזרח, פסטיבל לבי במזרח, 2020. צילום: יותם רוני

הוצאת ספרים עצמאית משלנו, הוצאת אחותי, שבמסגרתה אנחנו מפרסמות ספרים, קטלוגים, דו"חות ומאז 2013 גם את כתב העת הוותיק הכיוון מזרח לתרבות וספרות, שעמד בסכנת סגירה.

לאחותי פוליטיקה פמיניסטית מזרחית (2007) היה הספר הראשון שהוצאנו לאור (אז בהוצאת בבל). האנתולוגיה משלבת שירים, מאמרים, מחקרים, נאומים, נרטיבים ופרוזה שנכתבו בידי מגוון רחב של נשים מכל שדרות העם - נשות אקדמיה, נשים שחיות בעוני, נשים מהפריפריה, פעילות חברתיות ועוד. הצלחתה של האנתולוגיה (המהדורה הראשונה אזלה די מהר) הובילה אותנו להקים את הוצאת הספרים "אחותי" - למען נשים בישראל, והנה רשימה חלקית של קטלוג ההוצאה: הספר והתערוכה **נשים משנות** (2009) המתעד את העשייה העשירה של נשים במרחבים חברתיים-פמיניסטיים שונים; **עבודה שחורה** (2010) - פרויקט וקטלוג שנולדו ממיזוג "בלתי אפשרי" בין כמה עולמות סותרים לכאורה: עולם העמל והמעש, העמלנות והמלאכה, עולם האמנות הגבוהה, הגלריות ויצירות האמנות, עולם האקטיביזם החברתי ועולם הכלכלה המתקנת. **מא' עד ת'** - **מילון שלום של נשים בישראל** (2010) הוא תוצר של סדנת כתיבה שלקחו בה חלק כ-60 נשים יהודיות ופלסטיניות מדרום תל אביב, מרהט, מכפר קרע ומיהוד, וכתבו כל אחת בסגנונה ולפי תפיסת עולמה מילון שלום מא' ועד ת'. הטקסטים מתחומי השירה והפרוזה תורגמו לשתי שפות - מעברית לערבית ומערבית לעברית, והם מפגישים את הקוראות והקוראים עם יצירה מקורית ומפתיעה, חדשנית ועשירה של נשים שחיות במקביל במציאויות, בתרבויות ובשפות שונות; **שוברות קירות** - **אמניות מזרחיות עכשוויות בישראל** (2013) - ספר שהוא תלכיד של קטלוג אמנותי וספר מאמרים, המתבונן בשדה הרוחש של האמנות הישראלית מתוך נקודת המבט המצליבה אתניות ומגדר. באמצעות סוגי מבעים אמנותיים מרובים ומרובדים - בצויר, בצילום, בווידיאו, במיצג, מבקש הספר ללכוד את סיפור החיים הנשי המזרחי, שבו משתברים הדי התרבות היהודית-מזרחית והאסלאמית, חוויות ההגירה למדינת ישראל, ותמונת המצב האישית-פוליטית של מגוון נשים מזרחיות. הספר יוצא מנקודת הנחה ש"מזרחיות" היא תרבות, חוויה וזהות שלא נחקרה כמעט כלל בשדה האמנות הפלסטית. יתרה מכך, ההצלבה בין מגדר ואתניות חשובה כי היא מעלה שאלות רבות שעניינן זהות נשית ופמיניזם, מעמד ורב-תרבותיות; **כתמים והחתמות** - **מזרחיות ופלסטיניות באמנות החזותית בישראל** (2015), ספר העוסק בקשרים המתקיימים בין התרבות המזרחית והפלסטינית בישראל באמצעות יצירות מתחום האמנות החזותית. בספר מוצגות עבודותיהם של 34 אמניות ואמנים פלסטיניות. ם ומזרחיות. ם הפועלים במגוון סוגי מדיה, ולצדם מובאים מאמרים פרי עטם של מיטב ההוגות וההוגים העכשוויים; **הנזיר והאריה** - **אמנות אתיופית חזותית עכשווית בישראל** (2017), הוא ספר ראשון מסוגו, המוקדש כולו ליצירה הענפה של אמניות ואמנים ישראלים-אתיופים, ובוחר את זיקתה לזהות התרבותית והחברתית של יוצריה. **לאחותי** - **גזענות סקסיום והדרה מרובה של נשים בישראל בראי האמנות החזותית בישראל** (2018), ספר שבמרכזו המתח שבין המונחים גזענות וסקסיום והאופן שבו הם מייצרים דיכוי מרובה ומצטלב בחייהן של נשים (מקהילות מזרחיות, יוצאות בריה"מ לשעבר,

אתיופיות, פלסטיניות, בדואיות, ועוד). הספר כולל מאמרים ומסות לצד רפרודוקציות של יצירות אמנות. **מדרשה - נשים, מזרחיות ויהדות בראי האמנות החזותית בישראל** (2019), ספר-קטלוג השופך אור על הצומת שבו מצטלבים נשים, דת, יהדות ומזרחיות ומתקשרים באמצעות האמנות החזותית בישראל. הקטלוג מכיל רפרודוקציות של יצירות של אמניות מזרחיות, לצד מאמרים המבקשים לתאר את ההצטלבויות האלו שמוסיפות נדבך חשוב לשיח המורכב בחברה העכשווית בישראל ועוד.

אחותי ומשבר הקורונה

משבר הקורונה שפרץ השנה בכל העולם לא פסח גם עלינו, אך מהר מאוד התעשתנו והקמנו **מטה חירום למשבר הקורונה**, שאליו הצטרפו מתנדבות. ים וארגונים רבים, ביניהם: "כוח לקהילה", "עומדים ביחד", "הלא נחמדות-לא נחמדים" ועוד. במסגרת המטה, אנחנו מחלקות תווי קנייה וסלי מזון לאלפי משפחות ויחידים בכל רחבי הארץ, ביניהם אמהות יחידאיות, קשישים וקשישות ממגוון הקהילות בישראל. בעקבות הלמידה ממרחק, נרתמנו גם לרכישת מחשבים וציוד נלווה לתלמידות ותלמידים, לסיוע בתשלומי שכירות, בקידום פתרונות דיוור, בתמיכות ביוצרות ויוצרים במשבר, ועוד.

משבר הקורונה הגיע לישראל בתקופה של קיפאון פוליטי מתמשך, קיצוץ מסיבי במערך הרווחה ואובדן אמון עמוק בקרב הציבור בדרג הפוליטי. במקביל לסיוע ההומניטרי שמיהרנו להגיש בשטח, תנועת אחותי פעלה ופועלת מול קובעות.י מדיניות לקידום מענים אוניברסליים למשבר. בתוך כך הפכה תנועת אחותי לארגון חיוני להתמודדות עם השלכות המגיפה, וזאת בזכות התשתית הארגונית הענפה שלה ועקרונות הפמיניזם ההצטלבותי שלפיהם היא פועלת. כארגון המחובר לקהילות מוחלשות ומודרות ברמה היומיומית ובשטח, יכולנו להגיב במהירות למציאות החדשה, לזהות יחידים וקבוצות שנתרו ללא הגנה מוסדית וללא עורף כלכלי וחברתי, לספק מענים מידיים לצורכי קיום בסיסי (מזון, תרופות, מחשבים, סיוע כלכלי ונפשי) באמצעות מערך מתנדבות ומתנדבים רחב ומסור. בהיותנו ארגון שצבר ניסיון רב בפעילות למען שינוי מדיניות כלכלית-חברתית בקרב מקבילות.י ההחלטות, יכולנו לתרגם את הכשלים בשטח ואת צורכי האוכלוסיות השונות שנתרו ללא מענה לדרישות ברורות לשינוי מדיניות, ולקדם ברמה העירונית והלאומית. פעילות הארגון במשבר הקורונה צמחה אם כן מהצרכים בשטח והיא מתגבשת בהתאם למציאות המשתנה עדיין. את ההלכה והמעשה האלה אנחנו מקדמות בעזרת יצירת קואליציות של ארגוני החברה האזרחית השונים. מצד אחד שתדלנות הלוכי לשינוי מדיניות, מצד שני סיוע פרטני בשטח.

עשרים שנה של מהפכה פמיניסטית מזרחית

לפני שנים רבות אמרה לי ויקי שירן: "את יודעת, שולה, יש אנשים שחושבים שאת המהפכה המזרחית אפשר לעשות מהיום למחר. אבל זה לא עובד ככה. מהפכה היא כמו לגרד את הטיח מהקיר..." ואולי זו הכותרת לכל הפעילויות הרבות שלנו, אנחנו מגרדות טיח מהקיר, שוברות קירות, רואות חומות חדשות מולנו, שוב מגרדות טיח מהקיר, שוב מגרדות טיח מהקיר ומרסקות חומות, וחוזר חלילה.

עשרים אחת שנים מאז היווסדה, תנועת אחותי יכולה לזקוף לזכותה את שינוי השיח הפמיניסטי בישראל, והשמעת קולות חדשים במאבק הפמיניסטי המשותף. בעקביות ובנחישות, הצלחנו להנכיח את ניסיון החיים, נקודות המבט והרעיונות המעשיים של פמיניסטיות מקהילות של צבע, ששברו את המונופול של נשים לבנות, בנות מעמד הביניים והמעמד הגבוה מה"מרכז", והן שותפות שוות כיום להגדרותיו ויעדיו של המאבק הפמיניסטי ולאופני ניהולו. תנועת אחותי הצליחה לייצר מרחב פמיניסטי אלטרנטיבי שמושתת על מגמות פמיניסטיות עולמיות, וכך הפכה, לראשונה בישראל, לתנועה פמיניסטית מגוונת שרואה עצמה כבית פוליטי וכמכשיר בעל ערך להגנה ולפעולה למען כלל הנשים בחברה: נשים שקהילותיהן נתונות תחת מגוון דיכויים סוציו-אקונומיים ופוליטיים, ורואות בפמיניזם מהפכה פוליטית-חברתית רחבה שיעדיה צריכים להיות לא רק ניהול מאבקים למען פריצת תקרת הזכוכית המקצועית שנשים מקבוצות הגמוניות הן הנהנות מהם, אלא להילחם למען סוגיות המשפיעות באופן ישיר על חיי כולנו.

אני מאמינה בכל לבי שככה עושות מהפכה פמיניסטית מזרחית. ככה עושות תיקון עולם. זה לא קל, זה דורש תעצומות נפש, אמונה, מחויבות, סולידריות והרבה אחוות אחיות. ואנחנו עושות את זה יחד, קהילה עצומה של נשים.

שלמי תודה

תודה לשותפתי לעריכת גיליון זה ד"ר ליאת ארלט סידס ולעורך הראשי יצחק גורמזאנו גורן.

תודה לכל הכותבות והיוצרות בגיליון.

תודה לחברות הנהלת אחותי - אורנה זקן הלה, אושרי חיון, טל דקל, נאהד סכיס, זהבה אקנין, רבקה בכר, מאירה ארגמן ועמית רוטברד.

תודה לוועדת הביקורת נאוה טימור ורואה חשבון זוהר שפירא.

תודה לצוות אחותי - כרמן אלמקייס עמוס, בת-שחר גורמזאנו גורפינקל, לקיה ירדני, לימור יעקובוביץ', נילי גורין, ריקי כהן בנלולו, בר אילון, זמירה פורן ציון, יערה רז חקלאי, גבי הרדן, אילנית אברהם, שושנה צהיינש, אבטה אסכולו, עדנה סנבטו וטובלט יעקב.

תודה לשרה שריג שמלווה אותנו במקצועיותה הרבה, כבר שנים, בניקוד השירה ולעטרה מוסקוביץ' המתרגמת הנפלאה. ל"סטודיו קרן וגולן" שמייצרה, שוב ושוב, את המראה הייחודי של כתב העת.

תודה מיוחדת לאסתר עילם, שירה אוחיון, קציעה עלון, ציונה משולם, גאיה אור, אדוה בודה, נעמה מישר, אסתר שקלים, עילם טייכר, קלריס חרובן, ראובן אברג'ל, מרסלה אדרעי, רוויטל מדר, חן שרעבי, יאיר דגן, חביבה פדיה, אסף וייצן, אלעד זמיר, מוריה שלומות, קובי ברכה, ערן אמיר, טניה אולוהה, דבורה לויאן, רבקה סוס, שרון רוטברד, סער יהלום, טל שדות, יואב גולדרינג, דליה כהן קנוהל, ליטל כהן ביטון, ענבל אגוז, רג'דה אלנאבולסי, חן משגב, אליה מהרט, יוספה טביב-כליף, אילנה שמאי, קרן גרינבלט, תמי קצביאן, אסתי עלמו-וקסלר, סיון תהל, סילבי ביטון, רז פרוגל,

סמדר לביא, יונית מנצור שחר, יעל צדוק, מיקי פישר, מונה אלחבנין, מיכה שמחון, סיגלית בנאי, פריד אבו שקרה, מריה ג'ווה קונגה מוקני, שרון אוסטריה, לורן מילק, שלי דרון, אורה גריב, סמי שלום שטרית, סהר עדס, אמנה כנעאן, יפעת הלל, רותי גור, אילנה שזור, אורלי ראובני, נינה מזרחי, הנרייט דהאן כלב, ורדית דמרי מדר, נטע עמר-שיף, אילנה בקאל, אורלי ראובני, בתיה הופמן מזור, ורד מדר, נינה מזרחי, יעל ערמי, מיכאל אנגל, יעל אדלר, שבא סלהוב, יוסי סוכרי ולעוד מאות המתנדבות והמתנדבים, השותפות והשותפים מכל רחבי הארץ.

תודה למשרד התרבות, למועצה לתרבות ואמנות של מפעל הפיס ולקרן החדשה לישראל על התמיכה בגיליון זה.

ואחרונות חביבות, תודה ענקית לכן, האמהות שלנו, כל מה שאנחנו עושות חב תודה לכן.

הגיליון מוקדש לרונת אלקבץ, אחות, פמיניסטית, מזרחית, יוצרת ענקית בינלאומית, כוכבת זוהרת ומפיצת אור בשמי המרחב המקומי וברחבי הגלובוס. רונת, נשיאתה של תנועת "אחותי - למען נשים בישראל", בחייה כמו בסרטיה גילמה והעלתה על נס את גבורתה, מאבקה, עוז רוחה ותושייתה של האישה המזרחית ושל נשים בכלל, ואת הפיכתה של התרבות הפריפריאלית והלוקלית - תרבות הרוב - לתרבות אוניברסלית.

- 1/ בעניין זה ראי, סער צפי, (07.03.2012) "חלוצות הפמיניזם - מקימת 'בית האמהות' בת"א", בתוך **הארץ**, יום האישה הבינלאומי: <https://www.haaretz.co.il/gallery/women-s-day/1.1658677>
- 2/ כהן קנוהל, דליה, קשת, שולה (2007), "מבית האמהות לבית אחותי", בתוך **לאחותי פוליטיקה פמיניסטית מזרחית**, עורכת: שלומית ליר, הוצאת בבל.
- 3/ ראי בנושא חשוב זה את הספר מעורר ההשראה של: טל דקל (2020), **נשים וזקנה - מגדר וגיילות בראי האמנות בישראל**, רעננה, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה (סדרת למדא עיון).
- 4/ ראי בעניין זה את המאמר של ד"ר ויקי שירן המופיע בגיליון זה.
- 5/ ראי בעניין זה את המאמר של אילנה בקאל המופיע בגיליון זה וסוקר את פעילות תנועת אחותי בשנתיים הראשונות להקמתה.
- 6/ "אחותי - חנות סחר הגון", רחוב הקונגרס 12, תל אביב-יפו. <https://shop-il.achoti.org>
- 7/ ראי בעניין זה את המאמר של אורנה זקן הלר המופיע בגיליון זה.
- 8/ ראי מאמר של פרופ' סמדר לביא בנושא זה המופיע בגיליון זה.
- 9/ בעניין זה ראי, ד"ר פורן ציון, זמירה, "צדק חלוקתי ספרותי - המאבק המזרחי על תוכנית הלימודים בספרות", **הכיוון מזרח** גיליון 36, 2019. עריכה: שולה קשת ואלון בר.

*

— שולמית קשי (שולה קשת)

הִלָּה יוֹקֶדֶת סְבִיבָּךְ, יְגוֹן
רְאִיתִי בְּעֵינַיִךְ
הַמּוֹנְפוֹת
מֵתֵם יְלָדוֹת, מְעַבְדוֹת
הַחַיִּים. הַזְּמַן לֹא חָס
עַל יְצוּרָיו. מְטַרְטֵר לוֹ
טוֹן הַרְגֵּשׁ
בֵּין מִצִּיאוֹת
לְחֵלוֹם, וְאֵת מְשִׁפְּלָה
רִיסִיף, מְרִימָה גְבֵהָ
פּוֹתַחַת כְּפִתוֹר
סוּגְרֵת מְעֻלָּה
שׁוֹתֶקֶת בְּחֻמְלָה.
אֵת כּוֹרֵעַת בִּיגוֹנָךְ,
קוֹרֵעַת שְׁמָלָה בְּעוֹלָם
זְכָרִי. חוֹסֵי עָלַי
אֲחוֹתִי.

1981

שולה קשת (שולמית קשי), אוצרת, אמנית ואקטיביסטית פמיניסטית מזרחית, ממייסדות ומנכ"לית תנועת "אחותי - למען נשים בישראל", ממייסדות קואליציית לבי במזרח והתארגנות "כוח לקהילה" ועוד. מוציאה לאור ועורכת. חברת מועצת העיר תל אביב-יפו מטעם סיעת "אנחנו העיר". יוזמת ואוצרת תערוכות מפתח בשדה האמנות, שהצביעו לראשונה על הקשרי זהות ומגדר בעבודותיהן של אמניות ממגוון הקהילות והמחברות בין אמנות, אקטיביזם ומגדר. קשת יוזמת פרויקטים אקטיביסטיים בתחום התרבותי, הפמיניסטי, הכלכלי, הפוליטי והחברתי, המקדמים מעורבות קהילתית השותפה לתכנים אתניים, פוליטיקה של מגדר, סוגיות של זהות ומאבק בגזענות, סקסיזם והדרה מרובה.